

Eerste dienst in een serie over de brief aan de Filippenzen

De vreugde van de apostel

Voorganger: Ds. Erik van Halsema

Regenboogkerk Hilversum, i.s.m. de Morgenster

Schriftlezing Oude Testament: Psalm 16

Tweede Schriftlezing: Filippenzen 1: 1-11

Inscriptie uit Filippi waarop slaven keizer Augustus danken voor hun vrijlating. Foto: Eduard Verhoef

Overweging

Wat was de situatie van waaruit de brief aan de gemeente in Filippi is geschreven? Wat hield de mensen in die kleine gemeente van waarschijnlijk niet meer dan dertig mensen bezig? [1]

En wat hield Paulus bezig, wat was zijn situatie? Paulus is in gevangenschap. Maar waar?

Velen zeggen: dat was in Rome, in de tijd van keizer Nero. Dan zouden we hier waarschijnlijk met de laatste brief van Paulus te maken hebben, met een soort testament. Maar daar zitten een paar problemen aan vast: een praktische en een principiële. Het praktische probleem is dat de brief uitgaat van een nogal intensief heen en weer verkeer tussen Filippi en de plek waar Paulus verblijft.

Maar de reis tussen Filippi en Rome kostte in die tijd wel 3 à 4 weken. Dat lijkt niet erg reëel.

Er is ook een meer principiële probleem bij Rome als plaats van ontstaan. In zijn brief aan de Romeinen schrijft Paulus namelijk dat hij in het Oosten klaar is met zijn werk en het evangelie verder wil brengen in Spanje [2]. Maar in de brief aan de Filippenzen schrijft hij dat hij zeker van plan is ze weer te bezoeken [3]. Hij gaat dus uit van een nieuw bezoek aan Griekenland. Is er een andere stad dichterbij Filippi die beter past bij deze gegevens? Dat zou goed Efeze kunnen zijn, een stad waarvan hij schrijft dat hij er bijna het leven heeft gelaten. [4]

Hoe het ook zij: Paulus verkeert in een situatie van gevangenschap. In die tijd was dat vaak een tijd van wachten op je proces. En je had geen flauw idee hoe lang dat kon duren. Je was afhankelijk van vrienden of familie om je te ondersteunen, anders verhongerde je er. De gemeente in Filippi heeft een afgevaardigde naar de gevangen Paulus gestuurd, om hem te ondersteunen. Maar deze Epafroditus is ziek geworden. Alles bij elkaar is dat genoeg aanleiding voor Paulus om een brief te sturen, een brief waarin hij zijn vriendschap met de Filippenzen bevestigt en hen troost: wat er ook moge gebeuren, hetzij in gevangenschap hetzij in vrijheid: ik ben in Gods hand.

Uit andere brieven van Paulus weten we verder een paar interessante dingen over Paulus en Filippi.

In de brief aan de Thessalonicenzen schrijft hij dat hij schandalig behandeld is geweest in Filippi.

Hij heeft daar mishandelingen en beledigingen te verduren gehad. [5] Verder zijn de mensen in

Filippi ondanks hun schrijnende armoede zeer vrijgevig geweest wat betreft de collecte voor de gemeente in Jeruzalem [6]. En ze hebben Paulus financieel ondersteund [7]. Hij heeft dat toegelaten, wat hij lang niet altijd deed!

Die teksten geven kleur aan de brief en verklaren de warme toon waarmee Paulus spreekt.

Want warm is de toon van vriendschap die de brief doortrekt. Zoals bij bijna alle brieven van Paulus begint hij de brief na enkele openingszinnen met een dankzegging [8]. Nergens is die dankzegging zo lang als in onze brief: één lange zin waarin Paulus bijna niet lijkt te kunnen stoppen. Alles wordt hier kort even aangestipt, om later in de brief verder uitgewerkt te worden, dingen uit het *verleden*, het *heden* en de *toekomst* – vooral dat laatste.

Paulus benoemt dingen uit het *verleden*: ze hebben bijgedragen aan de verspreiding van de goede boodschap.

Hij noemt het *heden*: dat hij naar hen verlangt in zijn gevangenschap. Zij allen liggen hem 'na aan het hart'.

En hij ervaart dan een zo sterke band met hen dat hij hen *deelgenoten* noemt. Of Paulus nu in zijn werkplaats het evangelie verkondigt of dat hij zoals nu gevangen zit: ze zijn deelgenoten van wat Paulus overkomt. Ook de mensen in Filippi weten op hun eigen manier van lijden. Die ene zin is eigenlijk een wereldveranderende zin geworden: ze laat zien dat als mensen een gezamenlijke bron in God en Jezus gevonden hebben dat hun wereld dan groter wordt dan alleen je eigen gezin, je eigen familie, je eigen buurt, dorp of stad, groter dan je eigen volk. Hier wordt al een wereldwijde oecumene aangekondigd waarin wij ons verbonden kunnen weten met anderen die wij nog niet persoonlijk kennen. In die wereldwijde oecumene zijn wij blij als het een ander goed gaat, en lijden wij mee als een ander lijdt. Het lijden van een ander laat ons niet onverschillig. En als wij lijden zijn er anderen die aan ons denken en voor ons zullen bidden.

Paulus noemt ook steeds dingen die nog uitstaan, *de toekomst*. In de dankzegging krijgt dat element het meeste accent, meer nog dan verleden of het heden. We gaan naar iets toe. Er is een toekomst die ons wacht. God zal het goede werk dat Hij begonnen is voltooien. Vast en zeker!

Het is bij dit soort zinnen dat de bijna tweeduizend jaar die ons scheidt van deze brief lijkt weg te vallen. Welke toekomst wacht ons in deze onzekere Coronatijd? Wat staat ons nog meer te wachten? Wat Paulus doet is niet vluchten voor de realiteit. Hij ziet die onder ogen. Net zoals wij dat moeten doen. Hij zoekt naar een weg om zich niet te laten overweldigen door angst of bezorgdheid, maar weet zich in Gods handen. Hij zit helemaal in de sfeer van die psalm die we gehoord hebben: *U wijst mij de weg naar het leven: overvloedige vreugde in uw nabijheid, voor altijd een lieflijke plek aan uw zijde.*

Hier kan de brief aan de Filippenzen ook voor ons tot een troostbrief of een vriendschapsbrief worden. In deze brief gaat het net als in de psalm om een '*weg naar het leven*'. Iemand schreef: de woorden van deze brief hebben de werking van een soort 'christelijk vormingswerk' [9]. Het gaat om een leerschool in het omgaan met ons leven met alles wat daarbij hoort, ook alle tegenslagen die we ervaren, ook anno 2020. Dat 'vormingswerk' hangt Paulus op aan enkele woorden die in deze brief verhoudingsgewijs heel veel voorkomen. Het zijn er drie.

Als eerste het woord *evangelie*. Goede boodschap. Dat is de bron van waaruit Paulus steeds redeneert: een boodschap van leven, nieuw leven.

Ten tweede het woord *vreugde*. Als resultaat van de goede boodschap; als tegenwicht tegen alle zorgen die er ook zijn. Hoe behouden wij een kern van vreugde in ons hart, een basis die ons niet afgenomen kan worden, wat er ook mag gebeuren?

Het derde woord dat steeds terugkeert in de brief, juist op kritieke plekken, is een woord dat we meestal vertalen met *denken*. Als we getroffen worden, hoe gaan we daar dan mee om in ons denken? De hele brief roept ons op om een bepaalde 'mindset' te ontwikkelen, dat is zeg maar gedrag en denken in één.

Dus drie woorden die samen het gebinte, de kern van de brief vormen: *evangelie, vreugde en denken*. Samen staan ze voor een bepaalde manier van leven, een *way of life*. Waardoor laat ik mij bepalen? Wat is eigenlijk het belangrijkste in mijn leven? Door welke macht laat ik mij als het er op aan komt bepalen? Is dat de macht van succes en van eindeloze groei of leert het evangelie ons een andere vorm van macht?

Daar zal het in de derde dienst van onze serie over gaan, op zestien augustus als ook de Bethlehemkerk mee zal doen. En als we ons overgeven aan die alternatieve vorm van macht, kan verdriet dan in vreugde overgaan? En kunnen we ons denken echt laten veranderen?

De meest intrigerende en uitdagende zin van het hele tekstgedeelte gaat daarover: hoe je je in je denken kunt laten veranderen, als je in de sfeer van Jezus terecht bent gekomen. Misschien is het u ook wel opgevallen hoe vaak Paulus de naam van Jezus noemt in die slechts elf verzen die we gehoord hebben. Het doet overdadig aan. Maar daar zit ervaring achter, geloofservaring en levenservaring. Er verandert echt iets met Jezus, dat is wat Paulus keer op keer vertelt. In je handelen, in de manier waarop je in de wereld staat, in de manier ook waarop je denkt. In de eerste eeuwen was de Stoa een belangrijke filosofische school. Een school die je leerde dat de dingen van buitenaf er eigenlijk niet toe doen. De Stoa leerde je hoe je ongeschokt door het leven kunt gaan. De Stoa zei: probeer boven verdriet te staan, probeer dat uit te bannen. Het lijkt wel of Paulus hier met die filosofen in gesprek is. Geraakt als hij is door de *genegenheid* van Jezus zet hij niet in op het uitbannen van verdriet, maar positief: op het vinden van vreugde! Geraakt als hij is door de liefde van God die dingen verandert zet hij niet in op het onverschillig staan ten opzichte van de dingen die hem en zijn gemeente overkomen, maar doet hij een *positieve* oproep: groei in de liefde in inzicht en fijnzinnigheid, zodat je kunt gaan onderscheiden waar het op aankomt! Dus geen oproep tot onverschilligheid, maar tot bezieling, tot betrokkenheid op elkaar. Op die manier laten we de toekomst die God voor ons in petto heeft toe in ons leven, hier en nu: geen onverschilligheid, maar mensen die in de kracht van de Geest het verschil uitmaken. Door Gods Geest wordt de wereld vernieuwd, worden wij vernieuwd. Waar wij in liefde groeien in inzicht en fijngevoeligheid trekken wij de toekomst van God in het heden. We trekken uit het land van de angst, naar de vrijheid. Laten we daar nu van zingen!
Amen

Opmerkingen bij mijn lezing van de brief:

Ik ga uit van de **eenheid** van de brief aan de Filippenzen, en ga niet mee in de door velen voorgestelde splitsingshypotheses. Dat doe ik op grond van tekstuele argumenten, met name dat hoofdstuk drie (dat volgens zeer velen uit een andere brief stamt) wel degelijk een duidelijke functie heeft binnen de brief zoals we die nu kennen. Eerst tekent Paulus in hoofdstuk twee de weg van Christus als een weg omlaag en omhoog. Christus heeft zijn hoge status afgelegd. Precies hetzelfde vertelt Paulus vervolgens over zichzelf in hoofdstuk 3. Hij begin met een hoge status als Jood, maar deze geprivilegieerde positie heeft hij opgegeven.

Dit met Joop Smit, *Paulus als Navolger van Christus in Filippenzen 2 en 3*. In: Schrift 249, p. 85-88. Zie verder de dienst die ik op 23 augustus hoop te houden in de Morgenster.

Verder ga ik dus ondanks enkele problemen daarbij uit van een **plaats** van ontstaan van de brief in een plaats als Efeze, niet al te ver van Filippi, en niet in Rome. Dat betekent qua **datum** dat ik Filippenzen dus ook niet beschouw als de laatste brief van Paulus. Met Sanders 2015 p. 594 plaats ik Filippenzen tussen Galaten en Romeinen, niet na Romeinen.

Gebruikte literatuur:

- T. Baeten, *Filippenzen – Vreugde*. In: F. Maas e.a. (red.), *De Bijbel spiritueel. Bronnen van geestelijk leven in de bijbelse geschriften*. Meinema/Pelekman 2004
- K. Berger, *Kommentar zum Neuen Testament*. Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus 2012-2
- G.D. Fee, *Paul's Letter to the Philippians*. (NICNT) Grand Rapids: Eerdmans 1995

- P.A. Holloway, *Philippians* (Hermeneia) Minneapolis: Fortress Press 2017
- B.J. Lietaert Peerbolte, *De Brief aan de Filippenzen*. In: J. Fokkelman, W. Weren (Red.), *De Bijbel Literair*, p. 619-625
- E.P. Sanders, *Paul. The Apostle's Life, Letters and Thought*. Minneapolis, Fortress Press, 2015.
- E. Verhoef, *Filippi. Hoe het Christendom in Europa begon. Een Gids door de opgravingen*. Almere, Partenon 2009
- Diversen, *De Brief aan de Filippenzen*, Schrift nr 249, juni 2010

Noten

- [1] Vergelijk Verhoef p. 33-36
- [2] Rom. 15: 23-25
- [3] Fil. 1: 26-27
- [4] 1 Corinthiërs 15: 32 Het enige echte probleem met Efeze als plek van ontstaan is dat Paulus dan zeker ook over de collecte voor de armen in Jeruzalem geschreven zou hebben. [5]. 1 Thess. 2:2
- [6] 2 Cor. 8:2
- [7] 2 Cor. 11: 9
- [8] De polemische brief aan de Galaten is de veelzeggende uitzondering.
- [9] De term dank ik aan het artikel van Camille Focant, *Opbouw van Paulus' Brief aan de Filippenzen*. In: Schrift 249, juni 2010, p. 80-84